

Janusz Konecki¹

Stosowanie środka zapobiegawczego w postaci tymczasowego aresztowania wobec niepoczytalnego sprawcy czynu zabronionego – wybrane zagadnienia

Streszczenie

Artykuł przedstawia analizę wybranych zagadnień dotyczących stosowania środka zapobiegawczego w postaci tymczasowego aresztowania wobec niepoczytalnego sprawcy czynu zabronionego. Przedstawia dopuszczalność wystąpienia w danych okolicznościach sprawy przesłanki ogólnej z art. 249 § 1 k.p.k. oraz przesłanek szczególnych z art. 258 k.p.k. Prezentuje także konsekwencje procesowe w zakresie możliwości tymczasowego aresztowania w razie, gdy jedyną przesłanką zastosowania tymczasowego aresztowania była obawa surowej kary grożącej sprawcy, a w toku postępowania zachodzą przesłanki do uznania, że sprawca w czasie czynu był niepoczytany, co uzasadnia umorzenie postępowania i zastosowanie środka zabezpieczającego w postaci umieszczenia w zamkniętym zakładzie psychiatrycznym.

Słowa kluczowe

Środek zapobiegawczy, tymczasowe aresztowanie, niepoczytalny sprawca czynu zabronionego, zagrożenie surową karą pozbawienia wolności

1. Wstęp

Tymczasowe aresztowanie pełni w postępowaniu karnym różne funkcje – zabezpieczającą związaną z koniecznością ochrony prawi-

¹ Janusz Konecki, sędzia w Sądzie Rejonowym Lublin–Wschód w Lublinie z siedzibą w Świdniku, główny specjalista w Krajowej Szkole Sądownictwa i Prokuratury. ORCID: 0000-0002-3226-6650.

dłowego toku postępowania, prewencyjną związaną z uniemożliwieniem bezprawnego wpływu na tenże tok postępowania oraz ochronną związaną z zapobieżeniem popełnieniu nowego ciężkiego przestępstwa². Tymczasowe aresztowanie może być stosowane wobec osób podejrzanych lub oskarżonych o popełnienie przestępstwa. Przepisy kodeksu postępowania karnego przewidują przy tym, jakie przesłanki muszą zostać obligatoryjnie spełnione, aby możliwe było zastosowanie tego środka – ogólna i przynajmniej jedna szczególna³, wskazując jednocześnie na przesłanki negatywne, których wystąpienie wyklucza możliwość jego stosowania. Na tym tle sytuacja niepoczytalnego sprawcy czynu zabronionego jest w procesie karnym szczególna, a stosowanie wobec takiego sprawcy środka zapobiegawczego w postaci tymczasowego aresztowania należy do kwestii spornych i bardziej skomplikowanych⁴. Stosowanie środka zapobiegawczego w postaci tymczasowego aresztowania, w tym wobec sprawcy niepoczytalnego była i jest przedmiotem zainteresowania w literaturze⁵. Autorzy opracowań skupiają się jednak na analizie przesłanek jego stosowania wobec sprawców poczytalnych, a w przypadku niepoczytalnych sprawców czynów zabronionych zasadniczo odnoszą się do kwestii stosowania lub zastosowania takiego środka po wydaniu orzeczenia o umorzeniu postępowania i orzeczeniu środka zabezpieczającego.

Celem artykułu jest analiza wybranych zagadnień dotyczących stosowania środka zapobiegawczego w postaci tymczasowego aresztowania w odniesieniu do szczególnego podmiotu występującego w procesie karnym jakim jest niepoczytalny sprawca czynu zabronionego.

² Zob. W. Hermeliński, B. Nita-Świątłowska, Tymczasowe aresztowanie ze względu na grożącą oskarżonemu surową karą, *Palestra* 2018, nr 6, s. 17; A. Skowron, Funkcje tymczasowego aresztowania w kontekście uchwały Sądu Najwyższego z dnia 19 stycznia 2012 r. (sygn. I KZP18/11) oraz najnowszych zmian Kodeksu postępowania karnego, *Palestra* 2017, nr 7–8, s. 91–102.

³ Wyrok Sądu Najwyższego z 4 kwietnia 2018 r., sygn. V CSK 328/17, LEX nr 2499979.

⁴ Tak A. Kwieciński, Utrzymanie tymczasowego aresztowania w trybie art. 264 § 3 k.p.k. w świetle orzecznictwa Europejskiego Trybunału Praw Człowieka, *Prokuratura i Prawo* 2013, nr 11, s. 100.

⁵ Zob. np. T. Rązowski, Stosowanie tymczasowego aresztowania wobec sprawcy niepoczytalnego, *Przeгляд Sądowy* 2008, nr 7–8, s. 135–141; A. Kwieciński, Utrzymanie tymczasowego aresztowania w trybie art. 264 § 3 k.p.k. w świetle orzecznictwa Europejskiego Trybunału Praw Człowieka, *Prokuratura i Prawo* 2013, nr 11, s. 100–117; J. Skorupka, Tymczasowe aresztowanie w praktyce stosowania prawa, *Palestra* 2021, nr 1–2, s. 7–27.

2. Przesłanka ogólna stosowania środka zapobiegawczego w postaci tymczasowego aresztowania wobec sprawcy niepoczytalnego z art. 249 § 1 k.p.k.

Podstawową, nazywaną także ogólną, przesłanką stosowania środków zapobiegawczych jest przesłanka wskazana w art. 249 § 1 k.p.k. Zgodnie z art. 249 § 1 k.p.k. środki zapobiegawcze można stosować w celu zabezpieczenia prawidłowego toku postępowania, a wyjątkowo także w celu zapobiegnięcia popełnieniu przez oskarżonego nowego, ciężkiego przestępstwa; można je stosować tylko wtedy, gdy zebrane dowody wskazują na duże prawdopodobieństwo, że oskarżony popełnił przestępstwo.

Wprawdzie wskazany przepis posługuje się pojęciem „przestępstwo” to nie ulega wątpliwości, że pojęcie przestępstwa w rozumieniu tego przepisu należy rozumieć szerzej – uwzględniając również czyn zabroniony dokonany przez sprawcę niepoczytalnego⁶. Wynika to pośrednio z regulacji art. 259 § 4 k.p.k. oraz art. 264 § 2–2a i 3 k.p.k.⁷ Z treści tych przepisów, a zwłaszcza z treści art. 264 § 2 k.p.k. i 259 § 4 k.p.k. należy wnioskować, że możliwe jest stosowanie tymczasowego aresztowania również wobec sprawcy niepoczytalnego. Art. 264 § 2 k.p.k. przewiduje, że w razie umorzenia postępowania z powodu niepoczytalności sprawcy i orzeczenia środka zabezpieczającego polegającego na umieszczeniu go w zakładzie zamkniętym, sąd, po wysłuchaniu obecnych stron, wydaje postanowienie co do dalszego stosowania tymczasowego aresztowania, a art. 259 § 4 k.p.k. stanowi, że przesłanka negatywna z art. 259 § 2 k.p.k. nie ma zastosowania, gdy zachodzi wysokie prawdopodobieństwo orzeczenia środka zabezpieczającego polegającego na umieszczeniu sprawcy w zakładzie zamkniętym. Skoro przepisy te dopuszczają decyzję pozytywną co do dalszego stosowania tymczasowego aresztowania wobec umorzenia postępowania bądź wyłączają możliwość zastosowania przesłanki negatywnej, to oczywistym jest, że dopuszczalne jest nie tylko zastosowanie, ale także dalsze stosowanie tymczasowego aresztowania wobec podejrzanego o popełnienie czynu zabronionego, przed wydaniem postanowienia o umorzeniu postępowania i orzeczeniem

⁶ Podobnie T. R a z o w s k i, *Stosowanie tymczasowego aresztowania wobec sprawcy niepoczytalnego*, *Przegląd Sądowy* 2008, nr 7–8, s. 139–141. Zob. także postanowienie Sądu Okręgowego w Tarnobrzegu z dnia 13 sierpnia 2019 r., sygn. II Kz 185/19, Legalis 2242190.

⁷ Tak zob. postanowienie Sądu Okręgowego w Tarnobrzegu z dnia 13 sierpnia 2019 r., sygn. II Kz 185/19, Legalis 2242190.

środka zabezpieczającego w postaci umieszczenia w zamkniętym zakładzie psychiatrycznym.

Jak słusznie bowiem wskazano w orzecznictwie⁸ „tymczasowe aresztowanie, a nie środek zabezpieczający stosuje się w toku śledztwa do sprawcy działającego z poczytalnością zniesioną (art. 31 § 1 k.k.), póki nie zostanie przesądzone jego sprawstwo”.

Stąd nie można podzielić generalnych zapatrywań wyrażonych w literaturze, co do przyjęcia przesłanki dużego prawdopodobieństwa popełnienia przestępstwa jedynie w wypadku, gdy czyn wypełnia wszystkie znamiona podmiotowe i przedmiotowe właściwego przestępstwa⁹. W takim wypadku, nawet w razie ustalenia przez sąd, że nie doszło do zawinienia po stronie niepoczytalnego sprawcy stosowanie środka zapobiegawczego w postaci tymczasowego aresztowania jest uzasadnione.

Przyjęcie takiego stanowiska, że wobec niepopełnienia przestępstwa nie zachodziłaby przesłanka ogólna stosowania środków zapobiegawczych z art. 249 § 1 k.p.k. prowadziłoby do niemożliwych do przyjęcia skutków¹⁰. Wobec takich sprawców nie byłoby bowiem możliwe stosowanie nie tylko tymczasowego aresztowania, ale w ogóle żadnych środków zapobiegawczych. W takim wypadku wszystkie wskazane wyżej funkcje środka zapobiegawczego w postaci tymczasowego aresztowania nie mogłyby być zrealizowane.

3. Przesłanki szczególne stosowania środka zapobiegawczego w postaci tymczasowego aresztowania wobec sprawcy niepoczytalnego z art. 258 § 1 i 3 k.p.k.

W przypadku niepoczytalnego sprawcy czynu zabronionego możemy mieć do czynienia z zaistnieniem przesłanek szczególnych przewidzianych w art. 258 § 1 i 3 k.p.k.

⁸ Postanowienie Sądu Apelacyjnego w Krakowie z dnia 24 listopada 2004 r., sygn. II AKz 424/04, Legalis nr 89585. LEX nr 145555. Tak też wyrok Sądu Najwyższego z dnia 22 września 2003 r., sygn. IV KR 288/03, Lex 81208.

⁹ Tak np. K. Dąbkiewicz, Tymczasowe aresztowanie, Warszawa 2012, s. 95–96; M. Pacyna, Duże prawdopodobieństwo popełnienia przestępstwa jako przesłanka stosowania środków zapobiegawczych, Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych 2008, z. 2 s. 157–158.

¹⁰ Choć jak można wywnioskować z treści postanowienia Sądu Okręgowego w Tarnobrzegu z dnia 13 sierpnia 2019 r. (sygn. II Kz 185/19) wciąż zdarzają się przypadki, gdy sądy rozstrzygające w sprawie tymczasowego aresztowania, odwołując się do treści art. 249 § 1 k.p.k., powołują się na brak zawinienia, a zatem fakt, że podejrzany nie popełnia przestępstwa, jako przesłankę niestosowania tymczasowego aresztowania.

Sprawca taki może podejmować, podobnie jak sprawca w pełni poczytalny, działania zmierzające do ucieczki lub ukrycia się, zwłaszcza wtedy, gdy nie można ustalić jego tożsamości albo nie ma on w kraju stałego miejsca pobytu. Obawa takiego zachowania ze strony sprawcy niepoczytalnego może w danych okolicznościach zaistnieć. Podobnie nie jest wykluczone, że sprawca niepoczytalny będzie nakłaniał do składania fałszywych zeznań lub wyjaśnień albo w inny bezprawny sposób utrudniał postępowanie karne. W tym aspekcie sytuacja prawna sprawcy niepoczytalnego nie różni się zasadniczo od sytuacji sprawcy, wobec którego nie zachodzą warunki z art. 31 § 1 k.k.

W przypadku obawy wynikającej z art. 258 § 3 k.p.k. zachodzi ona, gdy istnieje uzasadniona obawa, że niepoczytalny sprawca, któremu zarzucono popełnienie zbrodni lub umyślnego występku, popełni przestępstwo przeciwko życiu, zdrowiu lub bezpieczeństwu powszechnemu, zwłaszcza, gdy popełnieniem takiego przestępstwa groził. Podobnie jak w wypadku przesłanki ogólnej, wskazane okoliczności należy odnosić do popełnienia czynu zabronionego lub obawy popełnienia czynów zabronionych w tym przepisie wskazanych. Obawa taka będzie wynikać z okoliczności danej sprawy, zaś natężenie obawy można będzie określać także w oparciu o treść opinii biegłych. W opinii biegli częstokroć wskazują na okoliczności, które mogą stanowić podstawę wnioskowania o obawie popełnienia takiego czynu, zwłaszcza w sytuacji, gdy przedmiotem sprawy są czyny wchodzące w zakres czynów przeciwko wskazanym w art. 258 § 3 k.p.k. dobrom prawnym.

W przypadku niepoczytalnego sprawcy czynu zabronionego nie ma przy tym znaczenia czy zaistnienie obawy z art. 258 § 1 lub 3 k.p.k. jest spowodowane przebiegiem choroby i taka okoliczność nie może powodować usprawiedliwienia dla podejrzanego lub oskarżonego. Istotny jest bowiem skutek w postaci obawy ukrycia się, bezprawnego wpływu na przebieg postępowania, czy w końcu obawy popełnienia czynu zabronionego z kategorii czynów wskazanych w art. 258 § 3 k.p.k.

Spełnienie którejkolwiek z przesłanek wynikających z art. 258 § 1 lub § 3 k.p.k. pozwala na stosowanie tymczasowego aresztowania wobec niepoczytalnego sprawcy. W przypadku, gdy podstawą do zastosowania tymczasowego aresztowania będzie oprócz przesłanki ogólnej przesłanka z art. 258 § 1 pkt 1 lub 2 lub z art. 258 § 3 k.p.k. to w razie utrzymywania się obawy ucieczki utrudniania postępowania bądź popełnienia przestępstwa przeciwko życiu, zdrowiu lub bezpieczeństwu powszechnemu, zwłaszcza, gdy popełnieniem takiego przestępstwa niepoczytalny sprawca groził dalsze stosowanie tymczasowego aresz-

towania nie powoduje problemów. Jak już wskazano wyżej, w przypadku przesłanki z art. 258 § 3 k.p.k. najczęściej uzasadnieniem dla utrzymania się obawy będzie treść opinii biegłych. Z opinii biegłych może bowiem wynikać, że uzasadniona jest obawa popełnienia przestępstwa podobnego do tego, o którego popełnienie podejrzany lub oskarżony jest niepoczytalny sprawca, ale należy pamiętać, że może to być czyn spoza kręgu czynów wskazanych w art. 258 § 3 k.p.k. (np. czyny przeciwko wolności seksualnej z art. 200 k.k., 197 k.k.). Wówczas rolą sądu pozostanie to czy czyny te, których głównym dobrem ochrony jest wolność seksualna mogą powodować naruszenie dobra prawnego w postaci zdrowia lub życia innych osób¹¹.

4. Przesłanka szczególna stosowania środka zapobiegawczego w postaci tymczasowego aresztowania wobec sprawcy niepoczytalnego z art. 258 § 2 k.p.k.

Przesłanka z art. 258 § 2 k.p.k. jest przesłanką szczególną, która może być samodzielną przesłanką do stosowania środka zapobiegawczego w postaci tymczasowego aresztowania wobec sprawcy poczytalnego¹². W przypadku niepoczytalnego sprawcy czynu zabronionego zagadnienie występowania i dopuszczalności tej przesłanki powoduje największe problemy praktyczne.

Najczęściej na etapie stosowania środka zapobiegawczego w postaci tymczasowego aresztowania prokurator lub sąd nie dysponują jeszcze opinią biegłych psychiatrów wydaną w trybie art. 202 k.p.k. Stosując zatem tymczasowe aresztowanie wobec podejrzanego sąd nie ma jeszcze

¹¹ Tak np. postanowienie Sądu Apelacyjnego w Krakowie z dnia 10 października 2017 r., sygn. II AKz 396/17, Legalis nr 1683197.

¹² Zob. D. Drajewicz, Glosa do uchwały Sądu Najwyższego z dnia 19 stycznia 2012 r., sygn. I KZP 18/11, Prokuratura i Prawo 2013, nr 10, s. 182–185, który zestawia poglądy wyrażone w literaturze i orzecznictwie na ten temat oraz wskazuje na występowanie podobnej przesłanki w innych ustawodawstwach. O potrzebie funkcjonowania tej przesłanki zob. także J. Kluz a, O potrzebie istnienia surowości kary jako samoistnej przesłanki stosowania tymczasowego aresztowania. Rozważania i wnioski na tle wykładni art. 258 § 2 k.p.k., RPEiS 2020, nr 4, s. 259–272. W zakresie stanowiska orzecznictwa zob. zamiast wielu postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 28 stycznia 2000 r., sygn. III KZ 4/20, Legalis nr 2571484. Zob. także D. Zając, Zagrożenie karą jako przesłanka stosowania tymczasowego aresztowania, Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych 2019, z. 2, s. 103–141; S. Tarapata, The Meaning of the Likelihood of Severe Penalty Being Imposed upon the Accused in Making a Decision on Pre-trial Detention, *Studia Iuridica Lublinensia* 2022, nr 3, s. 233–254.

podstaw do przyjęcia, że w sprawie zajdą okoliczności prowadzące do jego umorzenia z powodu zaistnienia przesłanki z art. 17 § 1 pkt 2 k.p.k. Ma to zaś zasadnicze znaczenie z uwagi na to, że podstawa prawna zastosowania środka zapobiegawczego w postaci tymczasowego aresztowania wyznaczać będzie dopuszczalność jego dalszego stosowania na późniejszych etapach postępowania.

Sytuacja komplikuje się gdy w wyniku toczącego się postępowania przygotowawczego prokurator, po uzyskaniu opinii biegłych, z których wynikają przesłanki do zastosowania środka zabezpieczającego przewidzianego w art. 93a § 1 pkt 4 k.k., a zatem środka zabezpieczającego w postaci pobytu w zakładzie psychiatrycznym, zdecyduje się na skierowanie do sądu, w trybie art. 354 k.p.k., wniosku o umorzenie postępowania i orzeczenie takiego środka. Jeżeli bowiem jedyną przesłanką szczególną, jaką uwzględnił sąd stosujący tymczasowe aresztowanie była obawa surowej kary z art. 258 § 2 k.p.k. wówczas może to prowadzić do przyjęcia, że brak będzie podstawy prawnej do dalszego stosowania tymczasowego aresztowania.

Skoro bowiem nie został skierowany do sądu akt oskarżenia to sprawcy niepoczytalnemu nie grozi surowa kara¹³. Wszak bowiem środek zabezpieczający w postaci umieszczenia w szpitalu psychiatrycznym nie jest karą, mimo, że w konkretnych okolicznościach może on być stosowany przez okres dłuższy niż wystarczający do przyjęcia obawy surowej kary wobec sprawcy poczytalnego.

Wydaje się, że niedopuszczalna byłaby próba przyjęcia, iż w rozumieniu art. 258 § 2 k.p.k. za równoważne surowej karze należy uznawać obawę zastosowania środka zapobiegawczego w postaci tymczasowego aresztowania. Byłaby to niedopuszczalna w tym wypadku wykładnia na niekorzyść podejrzanego z uwagi na charakter instytucji tymczasowego aresztowania, która wkracza w zakres praw i wolności obywatelskich. Argumentem w tym wypadku jest także treść art. 259 § 4 k.p.k., który wprost, w wypadku przesłanki negatywnej stosowania tymczasowego aresztowania z art. 259 § 2 k.p.k., wyłączył możliwość jej stosowania, gdy zachodzi wysokie prawdopodobieństwo orzeczenia środka zabezpieczającego polegającego na umieszczeniu sprawcy w zakładzie zamkniętym.

Nie można byłoby także zaaprobować interpretacji, że dopóki sąd nie orzekł prawomocnie co do wniosku prokuratora, to podejrzanemu wciąż grozi surowa kara (jeśli w konkretnej sytuacji pozwala na takie przyjęcie

¹³ Tak np. postanowienie Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 3 listopada 2020 r., sygn. II AKz 1164/20, Prokuratura i Prawo 2021, nr 10, poz. 28.

zagrożenie ustawowe i ocena czynu). Takie wnioskowanie stałoby bowiem w sprzeczności z treścią opinii oraz z samym stanowiskiem prokuratora, który w takiej sytuacji wprost domaga się umorzenia postępowania z powodu niepoczytalności sprawcy.

Jeśli zatem w takim wypadku brak jest w podstawie prawnej dalszego stosowania tymczasowego aresztowania wobec takiego sprawcy wskazania innej przesłanki szczególnej z art. 258 1 lub 3 k.p.k., to brak jest podstaw do dalszego stosowania nie tylko tymczasowego aresztowania, ale także jakiegokolwiek środka zapobiegawczego. Spełnienie przesłanki ogólnej jest bowiem w tej sytuacji niewystarczające do dalszego stosowania środków zapobiegawczych. Powodować to będzie uchylenie dalszego stosowania środka zapobiegawczego przez sąd I instancji, a w postępowaniu odwoławczym zmianę zaskarżonego postanowienia i uchylenie stosowania środka, a w konsekwencji zwolnienie niepoczytalnego sprawcy czynu zabronionego.

Wydaje się, że podobne stanowisko należy zająć wówczas, gdy stan niepoczytalności ujawni się po skierowaniu aktu oskarżenia do sądu w wyniku dopuszczonego dowodu z opinii biegłych psychiatrów, z której wynikać będzie, że sprawca dopuścił się czynu w stanie zniesionej poczytalności i konieczne jest wobec niego wykonywanie środka zabezpieczającego w postaci umieszczenia w zamkniętym zakładzie psychiatrycznym. W razie wydania takiej opinii i niepodważenia jej wniosków w toku postępowania zaistnieje stan tożsamy jak w wypadku złożenia przez prokuratora wniosku o umorzenie postępowania i zastosowanie środka zabezpieczającego w postaci umieszczenia w zamkniętym zakładzie psychiatrycznym. Oskarżonemu nie będzie wówczas groziła surowa kara, a jedynie możliwość orzeczenia środka zabezpieczającego w postaci umieszczenia w zamkniętym zakładzie psychiatrycznym z wszelkimi tego konsekwencjami.

5. Przesłanki negatywne stosowania środka zapobiegawczego w postaci tymczasowego aresztowania wobec sprawcy niepoczytalnego z art. 259 k.p.k.

Przesłanki negatywne stosowania środka zapobiegawczego w postaci tymczasowego aresztowania zostały określone w art. 259 § 1–3 k.p.k. Mają one co do zasady zastosowanie wobec niepoczytalnego sprawcy czynu zabronionego, z wyjątkiem przesłanki z art. 259 § 2 k.p.k. Jeżeli zatem stosowanie środka zapobiegawczego spowodowałoby dla życia lub zdrowia niepoczytalnego sprawcy poważne niebez-

pieczeństwo lub pociągałoby wyjątkowo ciężkie skutki dla oskarżonego lub jego najbliższej rodziny, bądź gdy czyn o jaki podejrzany lub oskarżony jest niepoczytalny sprawca zagrożony jest karą pozbawienia wolności nieprzekraczającą roku, to wystąpienie tych okoliczności prowadzi do odstąpienia od stosowania tymczasowego aresztowania zarówno sprawcy poczytalnego jak i niepoczytalnego. Należy jednak pamiętać, że analiza zaistnienia przesłanki z art. 259 § 1 pkt 1 k.p.k. musi uwzględniać treść art. 260 § 1 k.p.k. stanowiącego, że jeżeli stan zdrowia oskarżonego tego wymaga, tymczasowe aresztowanie może być wykonywane tylko w postaci umieszczenia w odpowiednim zakładzie leczniczym, w tym w zakładzie psychiatrycznym. Stan psychiczny niepoczytalnego sprawcy będzie miał zasadniczo jedynie znaczenie w zakresie sposobu wykonywania środka zapobiegawczego, a nie będzie prowadził do uchylenia środka zapobiegawczego.

Z oczywistych względów wobec niepoczytalnego sprawcy ograniczenie przewidziane w art. 259 § 2 k.p.k. nie ma zastosowania, gdy zachodzi wysokie prawdopodobieństwo orzeczenia środka zabezpieczającego polegającego na umieszczeniu sprawcy w zakładzie zamkniętym. Ma to związek z tym, że podobnie jak ma to miejsce w wypadku przesłanki z art. 258 § 2 k.p.k. w razie prawdopodobieństwa umorzenia postępowania i orzeczenia wskazanego środka prognozowanie o możliwej do wymierzenia karze jest bezprzedmiotowe. Ustawodawca nie zdecydował się jednak na wyłączenie z tego powodu przesłanki negatywnej z art. 259 § 3 k.p.k.

6. Stosowanie i zastosowanie środka zapobiegawczego w postaci tymczasowego aresztowania wobec sprawcy niepoczytalnego po wydaniu postanowienia o umorzeniu postępowania i orzeczeniu środka zabezpieczającego w postaci umieszczenia w zamkniętym zakładzie psychiatrycznym

Zgodnie z art. 264 § 2 k.p.k. w razie umorzenia postępowania z powodu niepoczytalności sprawcy i orzeczenia środka zabezpieczającego polegającego na umieszczeniu go w zakładzie zamkniętym, sąd, po wysłuchaniu obecnych stron, wydaje postanowienie co do dalszego stosowania tymczasowego aresztowania.

Jednocześnie ustawodawca wprowadził możliwość zastosowania środka zapobiegawczego w postaci tymczasowego aresztowania po wydaniu postanowienia o umorzeniu postępowania i orzeczeniu środka za-

bezpieczającego w postaci umieszczenia w zamkniętym zakładzie psychiatrycznym. Zgodnie z art. 264 § 2a k.p.k. w razie umorzenia postępowania z powodu niepoczytalności sprawcy i orzeczenia środka zabezpieczającego polegającego na umieszczeniu go w zakładzie zamkniętym można zastosować tymczasowe aresztowanie.

Ustawodawca, realizując wyroki Europejskiego Trybunału Praw Człowieka, przewidział, że maksymalny okres stosowania tymczasowego aresztowania po uprawomocnieniu się postanowienia o umorzeniu postępowania i zastosowaniu środka zabezpieczającego o charakterze izolacyjnym wynosi 3 miesiące, o ile wcześniej nie rozpoczęto wykonywania tego środka (art. 264 § 3 k.p.k.). Została zatem przewidziana możliwość przedłużenia lub zastosowania środka zapobiegawczego w postaci tymczasowego aresztowania w razie umorzenia postępowania z powodu niepoczytalności sprawcy i orzeczenia środka zabezpieczającego w postaci umieszczenia w zamkniętym zakładzie psychiatrycznym.

W pierwszym przypadku, gdy tymczasowe aresztowanie jest stosowane przed wydaniem decyzji procesowej o umorzeniu, po jej wydaniu mają zastosowanie wszystkie zasady obowiązujące przy podejmowaniu decyzji o dalszym stosowaniu środka zapobiegawczego. Musi wówczas pozostać aktualna przesłanka ogólna i choć jedna z przesłanek szczególnych¹⁴. Gdy zatem jedyną przesłanką szczególną mającą zastosowanie będzie przesłanka z art. 258 § 2 k.p.k., to z chwilą wydania postanowienia odpadnie możliwość dalszego stosowania tymczasowego aresztowania. Z pewnością bowiem, jak już wskazano wyżej, z chwilą umorzenia postępowania i orzeczenia izolacyjnego środka zabezpieczającego podejrzanemu lub oskarżonemu, zależnie w jakiej roli procesowej występuje, nie grozi surowa kara pozbawienia wolności.

Pozorna jest wtedy w takim wypadku konkurencja między art. 264 § 2 k.p.k. a art. 264 § 2a k.p.k. W razie wydania postanowienia o umorzeniu i rozważaniu dalszego stosowania tymczasowego aresztowania, w przypadku uznania, że nie zachodzi przesłanka obawy surowej kary, nie jest możliwe skorzystanie z dyspozycji art. 264 § 2a k.p.k. i zastosowanie środka zapobiegawczego w postaci tymczasowego aresztowania. Art.

¹⁴ Tak postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 3 kwietnia 2001 r., sygn. WZ 16/01, Legalis nr 50033; Zob. także G. Krysztofiuk, Komentarz do art. 264 k.p.k., (w:) D. Drajewicz (red.), Kodeks postępowania karnego. Tom I. Komentarz. Art. 1–424, Warszawa 2020, NB 6–7; K. T. Boratyńska, P. Czarnecki, R. Koper, Komentarz do art. 264 k.p.k. w: Kodeks postępowania karnego. Komentarz, A. Sakowicz (red.), wyd. 9, Warszawa 2020, Nb 2; postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 3 kwietnia 2001 r., sygn. WZ 16/01, OSNKW 2001, nr 7–8, poz. 59.

264 § 2a k.p.k. dotyczy bowiem sytuacji gdy w chwili wydania orzeczenia o umorzeniu postępowania środek zapobiegawczy w postaci tymczasowego aresztowania nie jest stosowany. Przepis ten dozwala na zastosowanie po raz pierwszy środka zapobiegawczego wobec sprawcy nieopracowanego, a zatem gdy dotychczas nie stosowano wobec niego takiego środka lub też, co wydaje się oczywiste, w razie gdy wprawdzie wcześniej środek zapobiegawczy w postaci tymczasowego aresztowania był stosowany, jednak w chwili wydania orzeczenia już stosowany nie jest. Nawiązując do tej ostatniej możliwości postawić należy pytanie, czy w wypadku gdy w toku postępowania z jakichkolwiek przyczyn, a zwłaszcza z powodu dezaktualizacji obawy wynikającej z możliwości orzeczenia surowej kary pozbawienia wolności uchylono środek zapobiegawczy w postaci tymczasowego aresztowania, możliwe jest po raz kolejny zastosowanie środka zapobiegawczego w postaci tymczasowego aresztowania na podstawie art. 264 § 2a k.p.k., a także czy możliwe jest powołanie się na inne przesłanki szczególne w razie ponownego zastosowania tymczasowego aresztowania?

Odpowiadając na tak postawione zagadnienie należy opowiedzieć się za dopuszczalnością kolejnego zastosowania tymczasowego aresztowania o ile zachodzić będzie przesłanka ogólna z art. 249 § 1 k.p.k. oraz choć jedna z przesłanek szczególnych określonych w art. 258 § 1 lub 3 k.p.k. Rzecz jednak w tym, że jeśli na uprzednim etapie postępowania odpadła któraś z nich, to ponowne jej powołanie wymaga zaistnienia nowych okoliczności faktycznych ją uzasadniających w okresie między jej odpadnięciem a podejmowaniem decyzji w trybie art. 264 § 2a i 3 k.p.k. Ponownie zatem podejrzany lub oskarżony musi podjąć działania wskazane w art. 258 § 1 k.p.k. skierowane przeciwko prawidłowości prowadzonego postępowania lub muszą pojawić się nowe okoliczności wskazujące, że obawa popełnienia czynu zabronionego wskazanego w art. 258 § 3 k.p.k. jest realna. Pamiętać także trzeba, że jak słusznie wskazano w literaturze, przesuwanie się postępowania w ramach określonego etapu oraz przechodzenie do kolejnych jego stadiów prowadzi do zmiany w zakresie nasilenia obawy jego utrudniania, z reguły w kierunku jej zmniejszenia¹⁵.

W określonych sytuacjach może to być o tyle istotne, że jeśli w dotychczasowych postanowieniach powoływana była jedynie przesłanka z art. 258 § 2 k.p.k., co doprowadziło do uchylenia tymczasowego aresztowania, nie będzie możliwe powołanie innych przesłanek szczególnych

¹⁵ D. Draje wicz, Tymczasowe aresztowanie w znowelizowanym kodeksie postępowania karnego, Prokuratura i Prawo 2016, nr 5, s. 113.

jeśli po wydaniu poprzedniego postanowienia w tym przedmiocie nie ujawniła się okoliczność podejmowania działań przeciwko prawidłowemu tokowi postępowania, nie wystąpiła obawa ukrycia się niepoczytalnego sprawcy lub obawa popełnienia czynów z kategorii wskazanych w art. 258 § 3 k.p.k.

7. Zakończenie

Określona analiza uregulowań dotyczących środka zapobiegawczego w postaci tymczasowego aresztowania wskazuje, że konieczne jest dokonanie zmian w ich treści. Po pierwsze zmianie podlegać powinien przepis art. 249 § 1 k.p.k. w takim kierunku by z jego treści wynikało jednoznacznie, że środki zapobiegawcze mogą być stosowane także w razie popełnienia przez podejrzanego czynu zabronionego co usunie pojawiające się w doktrynie i orzecznictwie wątpliwości co do możliwości stosowania tymczasowego aresztowania wobec braku zawinienia po stronie niepoczytalnego sprawcy. Po drugie wydaje się zasadne dokonanie podobnej zmiany w zakresie obawy wynikającej z art. 258 § 3 k.p.k. Po trzecie zaś, z uwagi na poczynione rozważania co do przesłanki z art. 258 § 2 k.p.k. postulować należy zmianę art. 258 § 2 k.p.k. poprzez uznanie, że obawa tam wskazana dotyczy także możliwego do zastosowania środka zabezpieczającego w postaci umieszczenia w zamkniętym zakładzie psychiatrycznym. Skoro środek ten stosowany jest bez wskazania terminu to może on w określonych warunkach, z uwagi na okoliczności wynikające z opinii a odnoszące się do stanu zdrowia podejrzanego, zbliżyć się w swej długości do surowej kary pozbawienia wolności orzekanej wobec sprawców poczytalnych lub popełniających przestępstwo w warunkach znacznie ograniczonej poczytalności.

Postulowane zmiany mają znaczenie z punktu widzenia ochrony porządku prawnego i dóbr prawnych obywateli. W przeciwnym razie może dochodzić do sytuacji niepożądaney, gdy niepoczytalny sprawca czynu zabronionego co do którego zachodzą przesłanki do orzeczenia środka zabezpieczającego w postaci umieszczenia w zamkniętym zakładzie psychiatrycznym zostanie zwolniony i będzie pozostawał na wolności.

Bibliografia

1. Dąbkiewicz K., Tymczasowe aresztowanie, Warszawa 2012.

2. Drajewicz D., Glosa do uchwały Sądu Najwyższego z dnia 19 stycznia 2012 r., sygn. I KZP 18/11, *Prokuratura i Prawo* 2013, nr 10, s. 181–186.
3. Drajewicz D., Tymczasowe aresztowanie w znowelizowanym kodeksie postępowania karnego, *Prokuratura i Prawo* 2016, nr 5, s. 99–120.
4. Hermeliński W., Nita-Światłowska B., Tymczasowe aresztowanie ze względu na grożącą oskarżonemu surową karą, *Palestra* 2018, nr 6, s. 14–25.
5. Kluza J., O potrzebie istnienia surowości kary jako samoistnej przesłanki stosowania tymczasowego aresztowania. Rozważania i wnioski na tle wykładni art. 258 § 2 k.p.k., *RPEiS* 2020, nr 4, s. 259–272.
6. Sakowicz A. (red.), *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, wyd. 9, Warszawa 2020.
7. Drajewicz D. (red.), *Kodeks postępowania karnego. Tom I. Komentarz. Art. 1–424*, Warszawa 2020.
8. Kwieciński A., Utrzymanie tymczasowego aresztowania w trybie art. 264 § 3 k.p.k. w świetle orzecznictwa Europejskiego Trybunału Praw Człowieka, *Prokuratura i Prawo* 2013, nr 11, s. 100–117.
9. Pacyna M., Duże prawdopodobieństwo popełnienia przestępstwa jako przesłanka stosowania środków zapobiegawczych, *Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych* 2008, z. 2, s. 133–161.
10. Razowski T., Stosowanie tymczasowego aresztowania wobec sprawcy niepoczytalnego, *Przegląd Sądowy* 2008, nr 7–8, s. 135–141.
11. Skorupka J., Tymczasowe aresztowanie w praktyce stosowania prawa, *Palestra* 2021, nr 1–2, s. 7–27.
12. Skowron A., Funkcje tymczasowego aresztowania w kontekście uchwały Sądu Najwyższego z dnia 19 stycznia 2012 r. (sygn. I KZP18/11) oraz najnowszych zmian Kodeksu postępowania karnego, *Palestra* 2017, nr 7–8, s. 91–102.
13. Tarapata S., The Meaning of the Likelihood of Severe Penalty Being Imposed upon the Accused in Making a Decision on Pre-trial Detention, *Studia Iuridica Lublinensia* 2022, nr 3, s. 233–254.
14. Zając D., Zagrożenie karą jako przesłanka stosowania tymczasowego aresztowania, *Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych* 2019, z. 2, s. 103–141.

The use of a preventive measure in the form of pre-trial detention against an insane perpetrator of a prohibited act – selected issues

Abstract

The article presents an analysis of selected issues concerning the application of a preventive measure in the form of pre-trial detention against an insane offender. It presents the admissibility of the occurrence in the given circumstances of the case of the general prerequisite from Article 249 § 1 of the Code of Criminal Procedure. and special prerequisites from Article 258 of the Code of Criminal Procedure.

It also presents the procedural consequences in the scope of the possibility of temporary arrest in the case when the only premise for the application of temporary arrest was the concern about a severe punishment threatening the perpetrator, and in the course of proceedings there are premises for recognising that the perpetrator was not sane at the time of the act, which justifies the discontinuation of proceedings and application of a security measure in the form of placement in a closed psychiatric facility.

Key words

Preventive measure, pre-trial detention, insane perpetrator of a prohibited act, the threat of a severe custodial sentence